

Spis treści

Podziękowania	5
Od autora	7
Wstęp	11
Rozdział 1. Chałupa XIX-wieczna jako punkt wyjścia do badań	19
Rozdział 2. Rozbudzona świadomość	37
2.1. Wystawa Przemysłu i Rolnictwa w Częstochowie – 1909 r.	40
2.2. Wystawa Architektury i Wnętrz w Otoczeniu Ogrodowym w 1912 r. w Krakowie	47
Rozdział 3. Inicjatywy Obywatelskie	53
3.1. Warszawski konkurs na zagrodę włościańską	53
3.2. Krakowski konkurs na zagrodę włościańską	66
3.3. Uwagi odnośnie do rozwiązań funkcjonalnych i architektonicznych	80
Rozdział 4. Na przedprożu Reformy Rolnej	83
4.1. Co z odbudową według projektów katalogowych lat 1915 i 1916?	83
4.2. Maszynowa produkcja chat i dworków drewnianych	88
Rozdział 5. Od batalii do reformy rolnej – lata 1919-1925-1939	93
5.1. Naprawa struktury agrarnej w odrodzonym Państwie Polskim	93
5.2. Uchwała Rolna i pierwsze zarządzenia wykonawcze. Rok 1919	94
5.3. Ustawa o wykonaniu reformy rolnej z dnia 28 grudnia 1925 r.	98
5.4. Praktyczna realizacja ustawy rolnej	98
5.5. Parcelacja bankowa	99
5.6. Parcelacja rządowa	104
5.7. Scalanie gruntów	111
Rozdział 6. Wieś Piaseczno – czy to jeszcze etap Reformy Rolnej?	121
6.1. Poszukiwanie nowoczesnych rozwiązań dla chłopskiej chałupy	121
6.2. Proces organizowania instytucji do realizacji zadań związanych z odbudową wsi	128
6.3. Projekty „Krótkiej drogi” dla wsi Piaseczno	130
6.4. Projekty domów mieszkalnych przeznaczonych do realizacji	138
6.5. Konstrukcje i materiały budowlane	147
6.6. Realizacja budowy	147

6.7. 20 lat później. Obecny stan Piaseczna oraz badanie wyników doświadczenia	148
6.8. Wyraz architektoniczny	153
Rozdział 7. Chałupy – okres odwilży (1956-1970)	159
Rozdział 8. Program Rządowy PR-5	177
Rozdział 9. Chałupa w Krajobrazie Chronionym	195
Rozdział 10. „Dom swych marzeń” sięga po miano domu współczesnego rolnika	207
Rozdział 11. Dom rolnika w pracach studenckich	231
Streszczenie książki	
Spis literatury	
Spis ilustracji	

Podziękowania

Książkę niniejszą napisałem już po przejściu na emeryturę. Niezbyt sprawny w posługiwaniu się nowoczesnymi technikami komputerowymi emeryt w wieku zaawansowanym nie mógłbym podołać wszelkim trudnościom w fachowym zapisywaniu treści książki i łączenia tekstu z obrazami bez nieocenionej pomocy mojej córki Małgorzaty Magdziak-Błaszczyk, biegłej w posługiwaniu się nowoczesnymi technikami komputerowymi. Jej też zasługą są zinwentaryzowane obiekty chłopskich chałup z okresu parcelacji realizowanej w ramach Ustawy o Reformie Rolnej z roku 1925.

Poczesne miejsce wśród adresatów podziękowania musi znaleźć także moja małżonka Emilia, z której światłych wielu rad korzystałem.

Autor.

Od autora

Zwykle tak bywa, że na jedną sprawę można spojrzeć z różnych punktów widzenia, zależnie od tego, na jaki aspekt chce się zwrócić szczególną uwagę. Często bywa także i tak, że pewne zagadnienia, zwłaszcza te ujmowane w ujęciu historycznym, w miarę pojawiania się nowych informacji na dany temat lub w wyniku głębszych studiów, wymagają kontynuacji i bardziej szczegółowego omówienia. Tak jest w przypadku mojej książki, którą pragnę oddać przyszłemu czytelnikowi. Książka ta opisuje i obrazuje w szeregu załączonych ilustracji przemiany, jakie zachodziły w sposobie programowania i kształtowania planu i architektury chłopskiej chałupy, na drodze do współczesnego domu rolnika. Obejmuje ona okres dwudziestego wieku, okres, w którym po uwłaszczeniu chłopów, chłop samodzielnie mógł kształtować swoje środowisko zamieszkania według swojej woli i na miarę swojego statusu materialnego. Samodzielnie nie oznacza wcale, że musiał polegać tylko na swoich umiejętnościach i inwestować w rozwój swojego gospodarstwa własne środki. Na różnych etapach ewolucji chłop mógł korzystać ze wsparcia organizacji społecznych, czy też z pomocy organizacyjnej, prawnej i finansowej Państwa. Nie jest to pierwsza próba całościowego ujęcia tego tematu. Próbę taką podjął już w latach osiemdziesiątych XX wieku Ignacy Felicjan Tłoczek w książce pt. „Dom mieszkalny na Polskiej wsi”¹. Píše on w niej między innymi: *Dokonana w tej książce próba całościowego zobrazowania szczególnych cech polskiego domu mieszkalnego na wsi jest pierwszą próbą wśród dotychczasowych opracowań tego tematu (...). Zestawione z sobą obiekty pokazują nie tylko różny poziom, ale i linię rozwojową polskiego domu – od form najprostszyc do funkcjonalnie i artystycznie doskonałych*². W rozdziale zatytułowanym „Dom wiejski i jego przemiany”³ autor opisuje historię przekształceń domu na wsi, kończąc na fragmentarycznym opisie dorobku pochodzącym z doświadczenia, jakim była odbudowa wsi Piaseczno w latach 1945-1947. Było to zaledwie w połowie czasu na drodze ewolucji domu chłopskiego do końca XX wieku. Nieznane są powody, dla których autor zrezygnował z opisu dorobku projektowego Instytutu Kształtowania Środowiska, a zwłaszcza z materiałów pochodzących ze studialnych opracowań na temat Wzorcowych Ośrodków Gminnych, wśród których znalazły się także projekty domów mieszkalnych dla rolników indywidualnych. Studia te zakończone zostały pod koniec lat 70. i materiały te znane były już dla

interesujących się tą tematyką. Książka prof. Tłoczka ukazała się pięć lat później. Niniejsza publikacja jest nie tylko dalszym opisem przemian kształtu domu chłopskiego, doprowadzonym do końca ubiegłego wieku, ale także wzbogaceniem w treści i ilustracje już przedstawionego materiału w cytowanej książce I. Tłoczka. Być może jej rozległość tematyczna, obejmująca, poza aspektem chłopskiej chałupy, także i inne tematy, jak problemy budownictwa dworkowego, mieszkań patronackich, domów w Państwowym Gospodarstwach Rolnych (PGR-ach), nie pozwalały autorowi nadmiernie rozbudowywać zakresu badań i studiów. Naturalną kolejną rzeczą, następnymi badaczami przemian domu rolnika zajmą się tym problemem, bez konieczności wzywania ich do podjęcia tego trudu.

Innym jeszcze elementem różniącym oba te opracowania jest wzbogacenie materiału o własne doświadczenia autora niniejszej książki, wynikające zarówno z badań nad architekturą ludową, jak i z praktyki zawodowej. Do grupy badań zaliczyć trzeba wyniki studiów nad regionalizacją form architektury ludowej, zawarte w reasumpcji KBN-wskiego grantu pod nazwą „Poszukiwanie współczesnej formy regionalnej architektury obszarów wiejskich, na przykładzie regionów kulturowych: Mazursko-Mazowieckiego i Podlasko-Lubelskiego”.⁴ W grupie drugiej znalazło się wiele projektów domów dla rolników indywidualnych, wykonanych bądź to w biurach projektów, bądź też pochodzących z własnej, prywatnej działalności zawodowej autora jako architekta.

Może zastanawiać niektórych zakres cytowań, zaczerpniętych z różnych dokumentów i źródeł. Zwykle podaje się je w przypisach, tych końcowych, lub umieszczanych bezpośrednio pod tekstem autorskim. Autor uznał, że włączenie ich w potoczny rytm czytanego tekstu, czyni ten tekst bardziej przyswajalnym. Nie zwalnia to od obowiązku dokumentowania ich odpowiednimi przypisami, odnoszącymi się do zagadnień omawianych w poszczególnych rozdziałach i w liczbie ograniczonej tylko do ich zakresu. Taką zasadę autor przyjął w tym opracowaniu. Konsekwencją jej jest także numeracja poszczególnych ilustracji, ograniczona tylko do zakresu tematycznego poszczególnego rozdziału.

Łatwo zauważyć, że przedstawienie materiału ilustracyjnego pokazane jest w niejednolitej formie graficznej, bez próby ujednoczenia go w autorskiej szacie. Jest to zabieg nieprzypadkowy; oddaje on bowiem specyfikę prezentacji projektów w takiej postaci, jaka dla danego okresu historycznego była uznawana za zgodną z panującą modą lub była szczególnym znakiem rozpoznawalnym projektanta. W pojedynczych przypadkach autor zmuszony był wykonać własne rysunki, gdyż materiał źródłowy nie był dostatecznie czytelny. Odnosiło się to głównie do rysunków zaczerpniętych z książki inż. Z.S. Celarskiego pt. „Zabudowa osad na tle reformy rolnej w Polsce” (1925 r.)⁵.

Nie można też pominąć szczególnego elementu, polegającego na zamieszczeniu w książce projektów studenckich. Autor był przecież pracownikiem naukowo-dydaktycznym wyższej uczelni architektonicznej, w której prowadził zajęcia dydaktyczne, związane z kształtowaniem architektonicznego obrazu wsi polskiej. Sam będąc miłośnikiem tradycyjnego jej obrazu, pragnął także, wspólnie z zespołem pracowników, ten sentyment zaszcześcić także młodzieży akademickiej. I nie chodziło w tym uwielbieniu o bezkrytyczne stosowanie tradycyjnych wzorów we współczesnych rozwiązaniach architektonicznych, ale o takie kształtowanie postawy, by w projektach tych sprzęgać tradycję z nowoczesnymi wyzwaniem, jakie stawiają przed budownictwem na terenach wiejskich czasy współczesne. Brak sentymentu dla tradycyjnego obrazu polskiej wsi, w tak artystycznej formie odbierany zarówno w malarstwie, jak i w literaturze dawnych czasów, spowodował niebywale zeszpecenie jej obrazu w powojennej praktyce inwestycyjnej na terenach wiejskich. W działalności dydaktycznej autor wykorzystał swoje studia nad architekturą wernakularną, architekturą polegającą na twórczym przetwarzaniu tradycyjnych form architektury ludowej we współczesnym budownictwie na terenach wiejskich. Wiele jego publikacji na ten temat znalazło się w szeregu wydawnictw uczelnianych, a także w sprawozdaniach z różnych seminariów i konferencji naukowych poświęconych architekturze na terenach wiejskich. Temat ten był także przedmiotem referatu zgłoszonego przez autora na Międzynarodową Konferencję w Montrealu (Kanada) w 2001 roku⁶.

Przypisy

- ¹ Ignacy Tłoczek, *Dom mieszkalny na Polskiej wsi*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.
- ² *Ibid.*, s. 11.
- ³ *Ibid.*, ss. 27-39.
- ⁴ Marian Magdziak, *Poszukiwanie współczesnej formy regionalnej architektury obszarów wiejskich na przykładzie regionów kulturowych: Mazursko-Mazowieckiego i Podlasko-Lubelskiego*. Projekt badawczy nr 7T07F 002 13; umowa nr 523/T07/97/13, Komitet Badań Naukowych KBN, Warszawa 1999.
- ⁵ Zdzisław Celarski, *Zabudowa osad na tle reformy rolnej w Polsce*, Warszawa 1938.
- ⁶ Marian Magdziak, *Architectural designing in Vernacular Poland*, Międzynarodowa Konferencja pod nazwą: Twentieth century Vernacular Architecture: Assessment and Prospect, Kanadyjski Komitet Narodowy ICOMOS w Montreal/Kanada, 01-06.10.2001 r.